

է Վենետիկոյ Միսթարեանց Մատենադարանին
 Եւ Վիեննայի Միսթարեանց մէկ ձեռագրին
 հետ: Այս ձեռագրաց մէջէն ամէնէն լաւն
 ու վստահելին է Վենետիկոյ Թ. 396 ձեռագիրը,
 որուն առաջին էջն ալ դրուած է Ա. պրակին
 վերջն իրր Գ. տախտակ: Աւելորդ կը համարենք
 ձեռագրաց նկարագրութիւնը տալ, զոր ըրած է
 հրատարակիչն ընդարձակօրէն:

Ա. պրակը 160 էջի մէջ կը բովանդակէ
 Լամբրոնացոյ Սողոմոնի Առակաց մեկնութեան
 բնագիրը դիմացի սեան մէջ ունենալով գեր-
 մաներէն թարգմանութիւնը: Հայ բնագրին
 սեան տակ նշանակուած են ձեռագրաց տար-
 բերութիւնները լատիններէն լեզուաւ, յիշա-
 տակարանք եւն. գերմ. թարգմանութեան
 սեան տակ ձեռագրաց տարբերութեանց կա-
 րելորդները կը նշանակուին, ինչպէս նաեւ յի-
 շատակարանաց թարգմանութիւններն ու հրա-
 տարակիչն պատշաճ տեսած ծանօթութիւն-
 ները:

Նկատելով որ Առակաց մեկնութեան
 ինն գլուխները Ա. պրակը կը կաղմեն, կրնանք
 ըսել թէ այս հաշուով ամբողջն երեք պրակ
 պիտի ըլլայ:

Տպագրութիւնը շքեղ է: Միայն ցաւալի
 է որ հայերէն անվարժ գրաշարներն ու սրբա-
 գրիչները չափէն աւելի տպագրական վրիպակ
 թողած են գրքին մէջ: Արդար ըլլալու համար
 ըսենք, որ որչափ գրքին վերջը կը մօտենաս,
 այնչափ ալ վրիպակաց թիւը կը նուազի: Ինչ-
 պէս առաջին էջերէն կը տեսնուի, տպարանը
 հայերէն տպագրական ամէն նշանները (բութ,
 ստորակէտ, շեշտ, հարցական եւն) ունի. միայն
 թէ ասոնց գործածութիւնը զանց կ'առնուի վեր-
 ջէն, որ մեծ թերութիւն է եւ կը դժուարացնէ
 բնագրին իմաստն դիւրաւ ըմբռնելը:

Հրատարակիչն բնագրին վրայ կատարած
 սրբագրութիւնները մեզի այնչափ յաջող չեն
 երեւար:

Գալով հայերէն բնագրին գերմաներէն
 թարգմանութեանը, պէտք ենք խոստովանիլ
 թէ շատ յաջող է, նկատելով մանաւանդ
 բնագրին տեղ տեղ խրթին ու մթին եւ քերա-
 կանօրէն անճիշտ ըլլալը: Մեծանուն իշխանը
 գերմաներէնի հոգւոյն համաձայն կրցած է բնա-
 գիրը տեղ տեղ աւելի ընդլայնել, կանոնա-
 ւորել ու հասկանալի ընել, առանց սակայն անոր
 իմաստը խաթարելու: Թէ այսպիսի ստուար
 գործի մը մէջ անմտադրութեամբ կրնան սխալ
 թարգմանութիւններ ըլլալ, աւելորդ է յիշել:

Մատենացոյց ընենք այսպիսի քանի մը անձգու-
 թիւններ.

Էջ 7. Բն. — "...եւ Թրգմ. — "...und die
 զգաւտենական ինդու ewige Freude als Aus-
 թիւն՝ յանցաւոր կենացս tausch für dieses ver-
 յայսմանէ փոխամբ: ցänglich Leben."

Պէտք էր թարգմանել՝ "...und die
 ewige Freude durch die Scheidung aus
 diesem vergänglichem Leben."

Էջ 49. Բն. — "Եւ ի տե- Թրգմ. — "Wenn sie
 ասնել զկործանումն նորա dann das Verderben des
 լուսաւորին ոչ ասէ... Blinden sehen, werden sie
 (die Leute?) erleuchtet.
 Er ruft aus: „O“..."

Թարգմանելու էր՝ Als der Sehende den
 Sturz des Blinden sah, rief er aus: „O“...

Այս ու ասոնց նման անձգութիւններ
 թարգմանութեան յարգը չեն նուազեցնիր. այլ
 գործը կը մնայ միշտ մեծապէս գնահատելի:
 Եթէ թերութեանց վրայ քիչ մ'աւելի ծան-
 րացանք, պատճառն էր՝ Առակաց մեկնութեան
 Բ. եւ Գ. պրակները եւ Թողովորդի եւ Իմաստու-
 թեան ամբողջութիւնը նշենք: զերծ տեսնելու
 բաղձանքը, մանաւանդ որ այսպիսի գործեր
 դժուարաւ երկրորդ տպագրութիւն կ'ունենան:

Կը մաղթենք մեծանուն իշխանին եռանդ
 եւ յարատեւութիւն՝ զմեզ ուրիշ այսպիսի
 գործերով ալ ուրախացնելու: * Ռ. Բ.

3. K. J. BASMADJIAN: Histoire moderne des
 Arméniens, depuis la chute du royaume
 jusqu'à nos jours 1375—1916. Paris 1917.
 8°, p. IX + 164.

Գրական ասպարիզի մէջ իբր պատմաբան
 անծանօթ դէմք մը չէ Կ. Բասմաճեան՝ Բանասերի
 թերթին երբեմնի հրատարակիչը եւ "Լեւոն Զ.ի"
 հիշմանակը: Ժրաջան հիշմանակիս գործունէու-
 թեան բովանդակ նպատակն եղած է լոյս սփռել
 հայ հին պատմութեան վրայ. իսկ առաջիկայ
 մատենիւս, որ հայկական վերջին թագաւորու-
 թեան կործանմանէն հտքը մինչեւ մեր օրերը
 տեղի ունեցած հայկական կեանքի համառօտ
 ստորագրութիւնն է, ջանացած է ներկայիս
 արդէն եռուզեռ եկած հայկական խնդրոյն
 նոր ոգեւորութիւն մը տալ, ծանօթացնելով
 Հայաստանով զբաղող անձանց 500 տարիներէ

ի վեր Հայ ազգին կրած տառապանքներն, եւ հրաւիրելու անոնց ուշը Հայ զարգացման ատակ մտքի վրայ:

Մատենան իւր սկիզբը կը կրէ J. de Morgan-ի կողմանէ գրուած յառաջարան մը եւ ինքնին իսկ հեղինակին փոքրիկ մէկ տեղեկատուութիւնը: Բայց յառաջ քան նորագոյն պատմութեան անցնիլը հարկ կը համարի հայ հին պատմութեան անձանթ ընթերցողն քանի մը խօսքերով նկարագրել Հայաստանի դիրքն, սահմաններն, Հայ ազգին հնութիւնը, ծագումն եւ հարստութիւնը: Ապա նոյնպիսի համառօտ ակնարկ մ'եւս ձգելով հայկական գրի գիւտի, Հայոց գրականութեան զարգացման, հայկական արուեստներու՝ գլխաւորաբար հայկական ճարտարապետութեան վրայ, կ'անցնի բուն նիւթին՝ այսինքն նոր պատմութեան, որուն առաջին տղերն իսկ կը պատկերացնեն ներկայիս թշուառ Հայաստանի մէջ կատարուած եղբերգութիւններու պատկերին ի հնումն իսկ կատարուելու սկիզբ առնելով Լէնկ թիմուրի արշաւանքներով, որ Հայաստանի վրայ հուր եւ սուր սփռելով, քանի մը տարիներու տիրապետութենէ ետքը աւեր աւերակ դարձած երկիրը կը թողու ճերմակ Ուլսարներ ըսուածներու Moutons Blancs. եւ ասոնք ալ թաթարական ուրիշ ցեղերու: Ասոնց կը յաջորդեն Շահ Աբբասի արշաւանքը, Հայերու 1605ին պարսկաստան գաղթեցնելը, Շահ Աբբասէն հաստատուած հինգ Միլիթութիւններու պատմութիւնը եւ ասոնց մահուէն վերջը՝ Պարսից այլ եւս տաժանելի դարձած լծէն ազատիլ փափաքող Հայոց ըրած ջանքերը: Այստեղ մանրամասնօրէն կը յիշուին Յակոբ Գ. Կաթի, բայց գլխաւորաբար Խորայել Օրբի գործունէութիւնը: Նոր գլխոյ մը մէջ կը խօսի, գրեթէ քսան տարի անդադար տեսող եւ հայկական նահանգներու համար յատկապէս մղուած Տաճկական-Պարսկական պատերազմներու վրայ. որոնց հետեւութիւնը կ'ըլլայ վերստին մարդաթափուր ընել Հայաստանը՝ բնակիչներէն մեծ մասին գաղթելով: Այս առթիւ կը խօսի հայկական գաղթականութիւններու վրայ, սկսելով Բագրատունեաց թագաւորութեան կործանմանէն անմիջապէս ետքն եղածներէն: Ապա կատարելէ Բ. ի ժամանակ Հայաստանի վերականգման համար նախ Էմին Յովսէփեանի ապա Յովսէփ Արշութեան երկայնարարողակի եւ Յակոբ Շահմիրեանի կողմանէ եղած ջանքերուն: Էմինի եւ Յակոբի նպատակն էր Էրէքէլի ձեռնառու-

թեամբ կանգնել անկախ Հայաստան մը ինքնին իսկ Բագրատունի ծագում ունեցող Էրէքէլի հովանաւորութեան տակ: Իսկ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն ընտրած էր Հայաստանի թագաւոր Գրիգորիս Փոթէմբին, եւ անոր սերտիւ յարած: Բայց դժբախտաբար մեծ հայրենասերներէս եւ ոչ մին կրցաւ տեսնել իւր բաղձանքներուն կատարումը եւ Հայաստանն ազատող Ռուսներն իրենց իշխանութիւնը տարածեցին ինքնին իսկ Հայոց աջակցութեամբ եւ Հայ դորապետներու ձեռքով Հայաստանի վրայ: Յաջորդ գլուխները յուսալար եղած Հայերու ինքնազարգացման պատմութիւնն է: Առանձին գլուխ մը նուիրած է Ազգային Սահմանադրութեան պատմութեան եւ աւելի ընդարձակ գլուխ մը հայկական հարցի վրայ, ուր մի առ մի կը յիշուին Հայոց գիւմուսները, օտար տերութեանց ամուլ միջամտութիւնները, տաճկի սուլթաններու խոստացած բարենորոգութիւնները եւ անոնց փոխարէն կատարուած ջարդերը, Սան Ստէֆանոյի դաշինքը 67 յօդուածը եւն եւն: Հնչակեան եւ Դաշնակցական յեղափոխական ընկերութեանց վրայ եւս ակնարկ մը կը ձգէ, յիշելով նաեւ 1894, 1895 եւ 1909ի ու ներկայիս կատարուած ջարդերը: Գրքիս վերջը գրուած են Հայոց ազգահամարը, Գերմանացի երկու քարոզիչներու ներկայիս կատարուած ջարդերու նկատմամբ տուած վկայութիւնները եւ հին Հայաստանի աշխարհացոյց պատկերը:

Բաղմահմուտ հեղինակիս գործը իւր համառօտութեամբն իսկ գնահատելի է, պարունակելով իւր մէջ նորագոյն դարերու շրջանին բովանդակ պատմութիւնը: Հոն դուրս չեն թողուած ոչ մայրենի երկրին մէջ կատարուած իրողութիւններն եւ ոչ ալ ի սփիւռս ցրուած գաղթականներու պանդխտական կեանքը:

Իցիւ թէ ամէն հայ անհատ՝ որուն անձանթն է դեռ եւս իւր ցանկալի հայրենեաց նորագոյն պատմութիւնը, փութար գրքէս օգտուիլ եւ այսու մեծ քաջալերութիւն մ'ըլլար յոգնաշխատ հեղինակին:

* Յ. ՆՈՐՊԱՐՈՆԵԱՆ

